

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ КОМПЕТЕНЦІЙ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено проблемі формування у молодших школярів компетенцій безпеки життєдіяльності. Набуття цих компетенцій допоможе дітям не лише усвідомити знання, уміння і навички щодо безпечної поведінки вдома, у школі та в соціумі, але й навчитися застосовувати їх на практиці під керівництвом вчителя. Звернено увагу на використання вчителем на уроках з основ здоров'я інтерактивних засобів навчання.

Ключові слова: молодші школярі, безпека життєдіяльності, компетенції безпеки життєдіяльності.

Загальновідомо, що Україна підтримала концепцію ООН про пріоритетний розвиток людської особистості та її безпеки в ХХІ столітті. Під безпекою життєдіяльності науковці розуміють збалансованість між певними чинниками, які загрожують життю людини або її здоров'ю, та такими, що запобігають їхнім наслідкам. Згідно з висновками експертів ООН, для більшості людей на Землі відчуття безпеки пов'язано з проблемами повсякденного життя в суспільстві.

У сфері освіти на кожному етапі навчально-виховного процесу в учнів необхідно формувати знання і поняття про найбільш поширені небезпечні ситуації у житті та уміння і навички їх подолання. Вирішення цього завдання покладено на новий інтегрований курс «Основи здоров'я», який за своїм змістом об'єднує питання здоров'я та безпеки життєдіяльності на основі діяльнісного підходу.

Розробники Концепції виховання життєздатного покоління (І. Ільїнський) акцентують увагу на тому, що завдання життєздатної людини — не тільки стати особистістю, сформувані свої життєві смисли, самоствердитися, реалізувати свої задатки і творчі можливості, а, перетворюючи при цьому в своїх інтересах середовище проживання, не зашкодити ні собі, ні оточенню. У Законі України «Про загальну середню освіту», стаття 5, зазначено, що завданнями загальної середньої освіти є: виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів. У статті 22 йдеться про те, що загальноосвітній навчальний заклад повинен забезпечувати безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення

здоров'я, формувати гігієнічні навички та засади здорового способу життя дітей [4; 8].

Проблеми, пов'язані з формуванням в учнів навичок безпеки життєдіяльності, досліджуються багатьма сучасними педагогами. Зокрема, заслуговують на увагу праці Л. Калужької, Л. Гураш, О. Лози, які визначили умови організації навчання дітей особистої безпеки та зміст роботи з формування активної позиції щодо власного життя і здоров'я. Умови і засоби збереження власного життя, допомоги іншим у разі небезпечних ситуацій вивчали Г. Навроцька, Л. Яковенко. Проблема формування у дітей навичок здорового та безпечного способу життя є предметом досліджень Н. Авдєєвої, Н. Бібік, О. Ващенко, Г. Дудчак, С. Кондратюк, І. Калиниченко, Н. Коваль [1; 2; 3; 5].

Метою статті є розкриття особливостей та умов формування у молодших школярів компетенцій безпеки життєдіяльності.

Для дитини здоров'я набуває сенсу тільки тоді, коли вона починає розуміти його значення для ефективного виконання тієї чи іншої діяльності у грі або навчанні. У створенні внутрішньої картини здоров'я бере участь вся особистість загалом. Чим складніше психіка, чим різноманітніші мотиви діяльності, тим більшого значення набуває для дитини її стан здоров'я. У віці 6-7 років дитина не тільки здатна оцінювати своє здоров'я, але і намагається зберігати його, за постійної підтримки дорослих. Коли дитина тільки переступила поріг школи, їй важко звикати до режиму навчання, саме тому потрібна вміла, чуйна і тактовна підтримка вчителя. У своїй педагогічній діяльності педагогу важливо створювати сприятливі умови навчання дитини в школі (відсутність стресових ситуацій, адекватність вимог, методик виховання); забезпечувати оптимальну організацію навчального процесу, повноцінний раціональний організаційний руховий режим. Так, для створення сприятливого мікроклімату доцільно: перевірити освітлення, температурний режим, перевірити кімнату, дотримуватись правил гігієни, чистоти в класі, створити затишок, а розсаджуючи дітей за парти, ураховувати: вади здоров'я (зір, слух), зріст, психологічну сумісність. Упроваджуючи нові прогресивні технології та інтерактивні методи навчання, учителям слід дотримуватись правила: «Не нашкодь, навчаючи». Для цього під час навчального процесу потрібно стежити за своєчасною зміною статичної напруги під час письма та читання (фізкульт-

хвилинки, вправи для корекції зору, музичні паузи); забезпечувати зміну різних видів навчальної діяльності, використовувати наочність з урахуваннями вимог гігієни; урахувати позитивні емоції, які полегшують засвоєння матеріалу, що, своєю чергою, зменшує втому, стимулює вищу нервову діяльність, покращує психологічний клімат у класі.

Компетенції безпеки життєдіяльності молодших школярів цілеспрямовано формуються на уроках з основ здоров'я. Метою цього предмету визначено формування в учнів здоров'язбережувальних компетенцій на основі засвоєння ними знань про здоров'я та безпеку, практичних навичок здорового способу життя та безпечної поведінки, повсякденної практичної діяльності щодо збереження власного здоров'я та здоров'я інших людей, що сприятиме утвердженню ціннісного ставлення до життя і здоров'я [7, с. 314].

Науковці доводять, що компетенції є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини. У контексті безпеки життєдіяльності ці компетенції визначають як знання, уміння і навички, за допомогою яких людина може бути максимально готовою до всіх нестандартних ситуацій і явищ навколишнього середовища [8].

Проведення уроків з основ здоров'я у початковій школі полягає в тому, що оволодіння комплексом компетенцій зі збереження здоров'я і безпеки життєдіяльності потребує багаторазового вправління, насамперед у процесі групової взаємодії. Тому необхідна організація практичної, ігрової, індивідуальної та колективної діяльності учнів, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії вчителя з учнями і учнів між собою. Такий підхід (за визначенням ООН) отримав назву «освіта на основі набуття життєвих навичок» і характеризується застосуванням інтерактивних методів навчання, що забезпечує ефективне засвоєння учнями навчального матеріалу і відпрацювання ними поведінкових навичок [1, с. 45].

Розпочинаючи наше дослідження, ми насамперед визначили, якими навичками безпеки життєдіяльності діти мають оволодіти. З'ясовано, що стосовно навичок безпечної поведінки вдома діти повинні вміти:

- зберігати власну оселю від потрапляння до неї зловмисників;
- дотримуватися безпечної поведінки в побуті (пожежа, пошкодження електричного обладнання, газо- і водопостачання тощо);

- уникати небезпечних ігор із сірниками, інструментами, засобами побутової хімії;
- передбачати негативні наслідки порушення правил безпечного поводження вдома.

Щодо навичок безпечної поведінки в школі діти повинні вміти:

- безпечно поводитися під час ігор, на перервах, у спортивній залі, їдальні, близько вікон, біля туалету, на сходових маршах, на шкільному подвір'ї;
- передбачати наслідки власних негативних дій.

Щодо навичок безпечної поведінки на автошляхах і дорогах діти повинні вміти:

- дотримуватися правил дорожнього руху під час переходу проїзної частини дороги, регульованого і нерегульованого перехрестя дороги, майдану (в населеному пункті й поза межами населеного пункту);
- переходити дорогу з обмеженою оглядовістю, за несприятливих умов, за умови активного руху транспорту;
- дотримуватися правил безпечної поведінки біля залізничного переїзду та переходу залізничної колії;
- користуватися дорожньою розміткою та дорожніми знаками;
- аналізувати дорожню обстановку та приймати рішення про перехід проїзної частини дороги;
- дотримуватися правил безпечної поведінки пасажирів (на зупинці, у салоні, під час посадки та висадки, переходу дороги під час висадки з транспорту);
- передбачати наслідки порушення правил безпечної поведінки пасажирів.

Щодо навичок безпечної поведінки в соціумі діти повинні вміти:

- дотримуватися безпечних правил поведінки у дворі (вибір безпечних місць для ігор, розваг; пожежонебезпечні та вибухонебезпечні предмети; незнайомі люди);
- дотримуватися правил безпечної поведінки у навколишньому природному середовищі (літній відпочинок у лісі; на воді; біля води; зимові розваги; стихійне лихо);
- надавати само- і взаємодопомогу в різних ситуаціях;
- передбачати негативні наслідки порушення правил безпечної поведінки у довкіллі;
- дотримуватися правил безпечної поведінки в різних видах діяльності та екстремальних ситуаціях [1, с. 45-46].

Під час проведення констатувального етапу експерименту було виявлено, що головною проблемою є пасивність вчителів у підготовці до уроків з основ здоров'я. Майже всі обирають методом навчання монологічну розповідь або бесіду, у той час коли для реалізації мети курсу і засвоєння вищеперелічених навичок дітьми потрібен творчий метод навчання. Як відомо, учень набуває навичок у діяльності, через прийняття рішень та відпрацювання моделей поведінки. Тому на відміну від традиційних уроків, коли вчитель переважно говорить, а учні слухають, на заняттях з основ здоров'я слід використовувати інтерактивні методи навчання, що основані на активній участі самих учнів. Акцент робиться не на засвоєнні окремих умінь і навичок, а на розвитку індивідуальних особливостей; не на педагогічні вимоги, а на педагогічну підтримку, співробітництво і діалог учителя з учнем; не на обсяг знань, а на цілісний розвиток, саморозвиток особистості учня, його залучення до здоров'язберезувальної діяльності та орієнтації на успіх. У такому разі учень не лише теоретично засвоїть знання з безпеки життєдіяльності, але й навчиться практично використовувати їх.

Під час експерименту було з'ясовано, що для формування в учнів компетенції безпеки життєдіяльності урок з основ здоров'я має проходити за такими етапами:

1. Підготовчий етап. Полягає в отриманні та частковому узагальненні вражень про небезпеку, що може чатувати на дітей у докільді. Доречні такі форми і методи роботи, як екскурсія, цільова прогулянка, спостереження, читання художніх творів, розглядання ілюстрацій, перегляд відеофільмів, мультфільмів тощо.

2. Основний етап. Робота з формування певної системи уявлень та вироблення навичок безпечної поведінки. На цьому етапі доцільно застосовувати різні види ігор з елементами безпеки життєдіяльності, бесіди, складання описових та творчих розповідей дітьми, розучування комплексів загальноорозвивальних вправ, віршів, виконання трудових доручень тощо.

3. Практичний етап. На цьому етапі діти мають застосовувати набуті знання та вміння на практиці. Доречним буде використання таких форм і методів роботи, як розв'язання проблемних ситуацій, творчих завдань, пошуково-дослідницька діяльність, проведення свят, розваг, змагань, конкурсів тощо.

На уроках, де основна увага приділена безпеці життєдіяльності, цікавим і повчальним є розігрування певних життєвих ситуацій після усного обговорення теми. Це допомагає дітям не лише усвідомити нову інформацію, але й навчитися застосовувати її на практиці під керівництвом вчителя. Важливим також є використання на уроках інтерактивних засобів навчання. Існує безліч відео та мультфільмів повчального характеру, що демонструють небезпечні ситуації та шляхи їх вирішення. Після їх перегляду важливим є обговорення та аргументування учнями своєї думки, а також їхні пропозиції вирішення проблеми. Таким чином діти не тільки засвоюють матеріал, але й вчать застосовувати його через виконання практичних завдань.

Важливою ланкою в формуванні у молодших школярів компетенцій безпеки життєдіяльності є робота вчителя з батьками, оскільки більшість часу діти проводять саме з ними. Відомо, що поведінка авторитетних дорослих (якими, як правило, є батьки) часто дублюється дітьми, тому вчитель також має приділяти увагу роботі з батьками. Розбіжності вимог до дитини з боку батьків вдома та вчителів у школі можуть викликати в дитини почуття образи, збентеження та навіть агресії. Перед вчителем постає завдання — зацікавити батьків перспективою подальшого розвитку дітей, зробити батьків своїми однодумцями.

Методів такої роботи багато, до одного з них можна віднести «Тиждень знань з основ безпеки життєдіяльності». Важливо, аби батьки усвідомили, що не можна вимагати від дитини виконання будь-якого правила поведінки, якщо вони самі їх не дотримуються. Батькам можна запропонувати на батьківських зборах відповісти на питання опитувальника. Він має містити перелік питань, таких як: «Що знає ваша дитина про електрику?», «Чи зберігаєте ви в будівлі легкозаймисті речовини?», «Як часто ви розмовляєте з дитиною про безпеку тих чи інших предметів?» Ці питання допоможуть вчителеві орієнтуватися в обізнаності самих батьків щодо правил безпеки життєдіяльності та дадуть чітку картину, в яких умовах проживає учень з погляду безпеки.

Отже, сучасний вчитель початкової школи має володіти сукупністю не тільки певних науково-педагогічних знань, а й професійно-педагогічних умінь, навичок, ціннісних орієнтирів, що обумовлюють ефективне вирішення виховних завдань, пов'язаних з формуванням в молодших школярів

здоров'язбережувальних компетенцій і безпосередньо компетенцій безпеки життєдіяльності.

Література

1. Бібік Н. Основи здоров'я в початковій школі : метод. коментар / Н. Бібік, Н. Коваль // Початкова школа. — 2005. — № 10. — С. 42-47.
2. Ващенко О. М. Організація навчально-виховного процесу з «Основ здоров'я» в 1-4 класах : навч.-метод. посібник / О. М. Ващенко. — Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2010. — С. 261-284.
3. Дудчак Г. С. Виховання особистості через створення оптимального середовища / Г. Д. Дудчак // Початкова школа. — 2006. — № 5. — С. 30-33.
4. Ильинский И. М. Ради себя и «других», ради будущего... / И. М. Ильинский. — М. : Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2011. — 245 с.
5. Калиниченко І. О. Формування здоров'я школярів в умовах навчально-виховного закладу / І. О. Калиниченко // Довкілля та здоров'я. — К., 2003. — № 3. — С. 17-25.
6. Концепція формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя у дітей та молоді // Основи здоров'я : кн. для вчителя. — К. : Генеза, 2005. — С. 47-57.
7. Основи здоров'я : програма для загальноосвіт. навч. закладів. 1-4 класи // Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. — К. : Освіта, 2012. — С. 314-329.
8. Формування навичок здорового способу життя у дітей та підлітків: За проектом «Діалог» : навч.-метод. посібник. — К. : ДППСМ, 2004. — 276 с.

Стаття посвячена проблеме формирования у младших школьников компетенций безопасности жизнедеятельности. Овладение этими компетенциями поможет детям не только приобрести знания, умения и навыки безопасного поведения дома, в школе и в социуме, но и научиться использовать их на практике под руководством учителя. Обращено внимание на использование учителем на уроках основ здоровья интерактивных методов обучения.

Ключевые слова: *младшие школьники, безопасность жизнедеятельности, компетенции безопасности жизнедеятельности.*

O. M. Vashchenko

The Formation of Life Safety Competences of Primary School Students: A Theoretical Aspect

Pedagogical Institute of Borys Hrinchenko Kyiv University (18 / 2 Davydova Str., Kyiv, Ukraine).

The most important task of modern schooling is to create motivations for maintaining and promoting human health. School should teach students to use reserve forces of body, to learn life skills of healthy and safe behavior, communication with people, to foresee the consequences of their behavior and to be able to make timely decisions and have the values and beliefs that contribute to conscious choice of healthy behavior and the intention to keep it. The article deals with the formation of life safety competences of primary school students. The acquisition

of these competences will help children not only to understand the knowledge and skills for safe behavior at home, at school and in society, but also to learn how to apply them in practice under the guidance of a teacher. Attention is drawn to the use of interactive learning tools in the classroom during lessons of health basics.

Keywords: *primary school students, life safety, life safety competences.*

References

1. Bibik, N. & Koval, N. (2005). Osnovy zdorovia v pochatkovii shkoli [Health basics in primary school]. Pochatkova shkola, 10, 42-47.
2. Vashchenko, O. M. (2010). Orhanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu z «Osnov zdorovia» v 1-4 klasakh [The organization of the educational process on «Health Basics» in 1-4 grades]. Kamianets-Podilskyi: FOP Sysyn O. V.
3. Dudchak, H. S. (2006). Vykhovannia osobystosti cherez stvorennia optymalnoho seredovyshcha [Education of personality through creating an optimal environment]. Pochatkova shkola, 5, 30-33.
4. Ilinskii, I. M. (2011). Radi sebia i «drugikh», radi budushchego ... [For the sake of oneself and «others», for the sake of future]. Moscow: Izd-vo Mosk. gumanit. un-ta.
5. Kalynychenko, I. O. (2003). Formuvannia zdorovia shkolariv v umovakh navchalno-vykhovnoho zakladu [Formation of students' health under conditions of educational establishment]. Dovkillia ta zdorovia, 3, 17-25.
6. (2005). Kontsepsiia formuvannia pozytyvnoi motyvatsii na zdorovyi sposib zhyttia u ditei ta molodi [A conception of formation of positive motivation to healthy lifestyle for children and youth]. In Osnovy zdorovia (pp. 47-57). Kyiv.
7. (2012). Osnovy zdorovia: prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 1-4 klasy [Health basics: a program for general education establishments. 1-4 grades]. In Navchalni prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv iz navchanniam ukrayinskoiu movoiu. 1-4 klasy (pp. 314-329). Kyiv.
8. (2004). Formuvannia navychok zdorovoho sposobu zhyttia u ditei ta pidlitkiv: Za proektom «Dialoh» [The formation of healthy lifestyle skills in children and youth]. Kyiv: DIPSM.